

Ks. GRZEGORZ CIUŁA
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Teologiczny

Ks. PAWEŁ BRUDEK
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Psychologii
Wydział Nauk Społecznych

WSPÓLNOTA PRZYMIERZA RODZIN „MAMRE” KUŹNIĄ MĄDROŚCI? BADANIA PORÓWNAWCZE TRZECH GRUP OSÓB WYRÓŻNIONYCH ZE WZGLĘDU NA POZIOM RELIGIJNOŚCI

**IS THE FAMILIES COVENANT COMMUNITY “MAMRE”
A FORGE OF WISDOM?
A COMPARATIVE STUDY OF THREE GROUPS OF PEOPLE
DISTINGUISHED ON THE GROUNDS
OF THE RELIGIOUSNESS LEVEL**

ABSTRACT:

Cel badań. Artykuł prezentuje wyniki badań, którymi objęto 179 osób, należących do trzech grup, wyróżnionych ze względu na poziom religijności. Głównym celem badań była identyfikacja różnic pomiędzy tymi grupami w zakresie zarówno poszczególnych wymiarów mądrości, jak i jej ogólnego wskaźnika. Pierwszą grupę stanowili członkowie Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” (n=55). Druga grupa składała się z osób nienależących do żadnego ruchu religijnego, ale odznaczających się wysoką religijnością (n=60). Trzecią grupę tworzyli respondenci, którzy nie należą do żadnego ruchu religijnego i jednocześnie charakteryzują się niską religijnością. Metody. W omawianym projekcie badawczym zastosowano: (1) *Trzywymiarową Skalę Mądrości* (3D-WS) autorstwa M. Ardelta w polskiej adaptacji S. Steuden, P. Brudka oraz P. Izdebskiego; (2) *Skalę Religijnego Systemu Znaczeń* (SRSZ) D. Kroka; *Arkusze osobowy*. Wyniki. Analizowane grupy różniły się między sobą w zakresie wszystkich

The objective of the research. The article presents the results of studies that comprised 179 people belonging to three groups, distinguished on the grounds of the religiousness level. The main objective of the research was an identification of the differences between these groups, in terms of both particular dimensions of wisdom and its general indicator. The first group was created from the members of the Families Covenant Community “Mamre” (n=55). The second group consisted of people not belonging to any religious movement, but characterized by high religiosity (n=60). The third group was formed from the respondents who do not belong to any religious movement and are characterized by their low religiosity level. The methods. In this research project, the following methods were applied: (1) Three – dimensional Wisdom Scale (3D-WS) by M. Ardelta in the Polish adaptation by S. Steuden, P. Brudek and P. Izdebski; (2) Scale of Religious System of Meanings (SRSZ) by D. Krok; Personal Data

trzech wymiarów mądrości oraz jej wskaźnika globalnego. Istotne statystycznie różnice odnotowano między członkami wspólnoty „Mamre” i osobami religijnymi niezwiązanymi z żadnym ruchem religijnym a osobami o niskim poziomie religijności i niezwiązanymi z jakąkolwiek wspólnotą religijną. Wnioski. Otrzymane wyniki mogą stanowić wartościową pomoc dla duszpasterzy i liderów Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” w zakresie określenia charakteru i kierunków oddziaływań formacyjnych względem osób deklarujących chęć wstąpienia do wspólnoty.

Sheet. The results. The analysed groups differed between themselves in terms of all three dimensions of wisdom and its global indicator. Crucial statistical differences were noted between the members of The “Mamre” Community and religious people not connected with any religious movement, and people of low level of religiosity and not bound up with any religious community. The conclusions. The received results may be a valuable help for priests and leaders of The Families Covenant Community “Mamre” in terms of specifying the characteristics and directions of formative influences towards people declaring the will of joining the Community.

Wprowadzenie teoretyczne

Pomimo dokonujących się w naszym społeczeństwie przemian cywilizacyjno-kulturowych wiara i religijność wciąż mają istotne znaczenie zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Potwierdzają to badania, wedle których odsetek ludzi podających się za wierzących i głęboko wierzących ciągle oscyluje w Polsce w okolicy 90%¹. Oczywistym jest, że liczba ta nie określa poziomu religijności ani tym bardziej nie pokazuje, w jaki sposób deklarowana religijność przekłada się na przyjmowanie poszczególnych prawd wiary, na praktykowanie wiary, przyjmowanie sakramentów, uczestnictwo w innych obrzędach religijnych czy wreszcie na poglądy i decyzje dotyczące życia moralnego². Pośród wielu badań dotyczących religijności znajdują się między innymi te, które mają na celu określenie znaczenia przynależności do różnych ruchów religijnych dla poziomu religijności³. Obok tego nie brak publikacji opisujących wyzwania, jakie stoją przed Kościołem w obliczu wciąż powstających nowych wspólnot⁴. Fenomen religijności jest przedmiotem zainteresowań zarówno teologów, socjologów, jak również psychologów⁵. W literaturze przedmiotu podkreśla się związki religijności z wieloma zmiennymi psychologicznymi, także z mądrością.

Literatura dotycząca problematyki mądrości ujmowanej z różnych perspektyw jest bardzo bogata. W ujęciu biblijnym jest mądrość przede wszystkim przymiotem

¹ Zob. *Dwie dekady przemian religijności w Polsce. Centrum Badań Opinii Społecznej*, oprac. R. Boguszewski, Warszawa 2009.

² Por. M.J. Tutak, *Religijność polska. Próba syntezy*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 12 (2010), s. 109; W. Prusowski, *Najbardziej charakterystyczne cechy polskiej religijności – analiza pastoralna*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 7 (2008), s. 184.

³ Por. P. Brudek, G. Ciuła, *Specyfika religijnego systemu znaczeń osób będących i niebędących członkami Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre”. Analiza badań własnych*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 49,1 (2016), s. 212-225.

⁴ Por. W. Nowacki, *Ruchy kościelne wyzwaniem dla teologii*, „Studia Teologiczne: Białystok, Drohiczyn, Łomża” 19 (2001), s. 59-75.

⁵ Por. Z. Kulesz, *Religijność w perspektywie psychologicznej*, „Studia Elbląskie” 14 (2013), s. 194-195; Z. Chlewiński, *Rola religii w funkcjonowaniu osobowości*, w: *Psychologia religii*, red. Z. Chlewiński, Lublin 1982, s. 70-73.

Boga, zatem ludzka mądrość ma swoje źródło w Bogu i jest Jego darem⁶. Różne próby kategoryzacji definicji mądrości można znaleźć między innymi u Yang, która wyodrębnia cztery grupy sposobów definiowania tego konstruktów⁷. Rozwój psychologicznych badań nad mądrością przyniósł wiele jej koncepcji, we wszystkich wskazując na jej złożony charakter i na różne jej wymiary⁸. Sternberg, twórca teorii równoważenia mądrości, twierdzi, że mądrość nie polega na mądrym myśleniu, ale na mądrym postępowaniu, i odzwierciedla ona zastosowanie inteligencji, kreatywności i wiedzy, a dokonuje się to przez balansowanie spraw osobistych oraz tych dotyczących innych ludzi i środowiska. Refleksyjność pomaga tutaj w rozeznaniu, czy w danej sytuacji lepszym rozwiązaniem jest dostosowanie się do środowiska, dokonanie w nim modyfikacji czy ucieczka⁹.

W teorii Baltesa pojawia się pięć kryteriów związanych z wiedzą, która ma być pragmatyczna i stanowić bazę mądrości¹⁰. Baltes i jego współpracownicy przyjmują mądrość jako wiedzę ekspercką czy też podstawową pragmatykę życiową, której szczególnym przejawem jest zdolność różnicowania i respektowania wartości mających znaczenie dla danej osoby i dla innych ludzi oraz której podstawą jest integracja różnych czynników¹¹.

Istotą jeszcze innego ujęcia mądrości, w teorii Labouvie-Vief, jest dialog między myśleniem krytycznym a myśleniem refleksyjnym. Mądrość jawi się tutaj jako owoc integracji sfery poznawczej i emocjonalnej oraz cecha nadrzędna wobec wymienionego rodzaju myślenia krytycznego i refleksyjnego¹².

Kolejna koncepcja, która zajmuje znaczące miejsce pośród psychologicznych prób opisu mądrości, to koncepcja wyłaniającej się mądrości autorstwa Bassett. Według autorki mądrość odzwierciedla wyższy poziom rozwoju osobowości i wyłania się w efekcie dynamicznej integracji czterech podstawowych komponentów, a mianowicie: szacunku, jako elementu afektywnego, wnikliwości, jako

⁶ Por. Ł. Florczyk, P. Brudek, S. Steuden, *Mądrość jako przymiot starości. Perspektywa biblijna*, „Forum Teologiczne” 17 (2016), s. 59.

⁷ Zob. S.Y. Yang, *A process view of wisdom*, „Journal of Adult Development” 15,2 (2008), s. 62-75.

⁸ Por. S. Steuden, P. Brudek, Ł. Florczyk, *Mądrość jako efekt pozytywnego starzenia się. Perspektywa psychologiczna*, „Forum Teologiczne” 17 (2016), s. 77.

⁹ Por. tamże, s. 77-78. Zob. R.J. Sternberg, *Wisdom, Intelligence and Creativity Synthesized*, New York 2003; tenże, *Implicit theories of intelligence, creativity, and wisdom*, „Journal of Personality and Social Psychology” 49,3 (1985), s. 607-627.

¹⁰ Por. A. Falewicz, *Geneza i przegląd psychologicznych koncepcji mądrości*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeszkie” 22 (2015), s. 248.

¹¹ Por. S. Steuden, P. Brudek, Ł. Florczyk, *Mądrość jako efekt pozytywnego starzenia się...*, s. 78-79. Zob. P.B. Baltes, J. Glück, U. Kunzmann, *Mądrość. Jej struktura i funkcja w kierowaniu pomyślnym rozwojem w okresie całego życia*, w: *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, red. J. Czapiński, Warszawa 2008, s. 127-146; P.B. Baltes, U. Kunzmann, *The psychology of Wisdom*, w: *A Handbook of Wisdom. Psychological Perspectives*, red. R.J. Sternberg, J. Jordan, Cambridge 2005, s. 117-121; P.B. Baltes, A.M. Freund, *The intermarriage of wisdom and selective optimization with compensation. Two meta-heuristic guiding the conduct of life*, w: *Flourishing. Positive psychology and the life well-lived*, red. C.I.M. Keyes, J. Haidt, Washington 1993, s. 249-273.

¹² Por. A. Falewicz, *Geneza i przegląd psychologicznych koncepcji mądrości...*, s. 249.

komponentu poznawczego, transformacji, jako wymiaru refleksyjnego, i zaangażowania związanego z aktywnym wymiarem mądrości, między innymi zdolnością do podejmowania decyzji. To wyłanianie się mądrości dokonuje się na przestrzeni życia i ma charakter dynamiczny, a jej rozwój odzwierciedla osiągnięcie wyższego poziomu świadomości, który pozwala na uzyskanie szerszej perspektywy ujmowania siebie i otoczenia¹³.

Prezentowany w niniejszym artykule projekt badawczy oparto na koncepcji mądrości zaproponowanej przez Ardelta. Badaczka proponuje rozumienie mądrości w kategoriach właściwości osobowości, skupionych wokół zasadniczych wymiarów: kognitywnego, afektywnego i refleksyjnego¹⁴. Ardelta, co ważne dla naszych rozważań, nawiązywała do wielu refleksji na temat mądrości podejmowanych na gruncie filozoficznym i teologicznym. Bazując na rezultatach wcześniejszych badań i dokonanych ustaleniach teoretycznych, przyjęła, że konceptualizacja mądrości właśnie jako kombinacja poznawczych, afektywnych i refleksyjnych charakterystyk osobowości pozwala najlepiej na ujawnienie złożoności oraz na integrację kluczowych dla mądrości elementów¹⁵. Na afektywny wymiar mądrości składa się przede wszystkim postawa pełna współodczuwającej miłości, wynikająca ze zmniejszonej koncentracji na sobie samym, braku obojętności względem innych i wreszcie z lepszego zrozumienia zachowania innych ludzi¹⁶. Wymiar refleksyjny najprościej można opisać dystansem wobec własnej osoby oraz umiejętnością oceny wydarzeń z różnych perspektyw¹⁷. Poznawczy wymiar wskazuje natomiast na zdolność do całościowego rozumienia życia, a jego istotą jest umiejętność dostrzegania głębszego znaczenia i sensu zjawisk oraz zdarzeń dotyczących zarówno kwestii intrapersonalnych, jak i interpersonalnych¹⁸.

Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia dotyczące definiowania mądrości, interesującym wydaje się sprawdzenie narzucającej się przesłanki, że osoby w jakiś szczególny sposób inspirowane do pogłębionego życia religijnego będą się rozwijały także w obszarze życia psychicznego w zakresie mądrości. Grupą stwarzającą takie możliwości wydaje się być m.in. Wspólnota Przymierza Rodzin „Mamre”, istniejąca dziś w kilkunastu diecezjach Polski. To, co sugeruje, że wspólnota ta zwiększa

¹³ Por. S. Steuden, P. Brudek, Ł. Florczyk, *Mądrość jako efekt pozytywnego starzenia się...*, s. 79-80. Zob. C. Bassett, *Emergent wisdom: Living a life in widening circles*, „ReVision” 27,4 (2005), 6-12.

¹⁴ Por. S. Steuden, P. Brudek, Ł. Florczyk, *Mądrość jako efekt pozytywnego starzenia się...*, s. 80. Zob. M. Ardelta, *Intellectual versus wisdom-related knowledge: The case for a different kind of learning in the later years of life*, „Educational Gerontology” 26,8 (2000), s. 771-789; też, *Empirical Assessment of a Three Dimensional Wisdom Scale*, „Research on Aging” 25,3 (2003), s. 275-324; też, *Wisdom, age, and well-being*, w: *Handbook of the psychology of aging*, red. K.W. Schaie, S.L. Willis, Amsterdam 2011, s. 279-291.

¹⁵ Por. S. Steuden, P. Brudek, P. Izdebski, *Polska adaptacja trzywymiarowej skali mądrości (3D-WS) M. Ardelta*, „Roczniki Psychologiczne/Annals of Psychology” 19,4 (2017), s. 747-748.

¹⁶ Por. A. Falewicz, *Geneza i przegląd psychologicznych koncepcji mądrości...*, s. 250-251. Zob. M. Ardelta, *Empirical Assessment...*, s. 278.

¹⁷ Por. M. Ardelta, *Wisdom as expert knowledge system: A critical review of a contemporary operationalization of an ancient concept*, „Human Development” 47,5 (2004), s. 275-276.

¹⁸ Por. też, *Empirical Assessment...*, s. 278.

mądrość, to przede wszystkim nacisk kładziony w niej na formację kandydatów i członków, ale także zachęta bądź zobowiązanie do czynnej służby w poszczególnych diakoniach¹⁹. Skoro na afektywny wymiar mądrości według Ardelt składa się postawa pełna współodczuwającej miłości, to charyzmat gościnności, który podkreślany jest w mamrockiej wspólnotcie, wydaje się predysponować jej członków do zwiększania mądrości w tym wymiarze. Zwłaszcza że gościnność ta ma we wspólnotcie przybierać bardzo konkretne kształty służby i dzieł miłości, posługi wobec rodzin i potrzebujących, u podstaw której leży zdolność do empatyzowania²⁰.

Bazując na dotychczasowych ustaleniach, głównym celem podjętych przez autorów tego artykułu badań była identyfikacja różnic w zakresie poszczególnych wymiarów, jak i ogólnego wskaźnika mądrości pomiędzy trzema grupami osób wyróżnionymi ze względu na poziom religijności.

Metoda badań

Problem i hipotezy badawcze

W oparciu o zaprezentowaną wyżej analizę literatury przedmiotu główny problem prezentowanych badań przyjął postać następującego pytania badawczego: Czy członkowie Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” różnią się od osób nienależących do tego ruchu – zarówno o wysokim, jak i niskim poziomie religijności – w zakresie ogólnego wskaźnika oraz poszczególnych wymiarów mądrości? Chcąc udzielić odpowiedzi na to pytanie, sformułowano cztery hipotezy badawcze:

- H1:** Osoby należące do Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” odznaczają się wyższym poziomem całościowo ujmowanej mądrości w porównaniu z osobami o niskiej religijności i nieskupionymi wokół jakiegokolwiek wspólnoty charyzmatycznej.
- H2:** Członkowie Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” charakteryzują się większym nasileniem mądrości w każdym z analizowanych wymiarów mądrości (poznawczym, refleksyjnym, afektywnym) aniżeli osoby mało religijne oraz niebędące uczestnikami jakiegokolwiek wspólnoty charyzmatycznej.
- H3:** Osoby należące do Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” odznaczają się wyższym poziomem całościowo ujmowanej mądrości w porównaniu z osobami religijnymi, ale niezwiązanymi z żadnym ruchem religijnym.
- H4:** Członkowie Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” charakteryzują się większym nasileniem mądrości w każdym z analizowanych wymiarów mądrości (poznawczym, refleksyjnym, afektywnym) aniżeli osoby o wysokim poziomie religijności, jednak nieangażujące się w żaden ruch religijny.

Osoby badane i przebieg badań

W celu empirycznej weryfikacji sformułowanych hipotez przeprowadzono badania, którymi objęto łącznie 179 osób (90 kobiet i 89 mężczyzn). W skład grupy

¹⁹ Por. *Wspólnota Przymierza Rodzin „Mamre”*, oprac. W. Cyran, Częstochowa 2005, s. 29.

²⁰ Por. P. Brudek, G. Ciuła, *Specyfika religijnego systemu znaczeń...*, s. 215.

badawczej weszło 55 osób w wieku od 19 do 57 lat ($=34,36$; $sd=11,69$), będących członkami Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre”. Osoby te pochodziły głównie ze Śląska i z dużych ponad 100-tysięcznych miast (70,9%). Chcąc utworzyć grupy kontrolne, przeprowadzono badania osób, które deklarowały brak przynależności do jakiegokolwiek ruchu religijnego. W celu wyodrębnienia spośród tych respondentów grup o skrajnie różnym poziomie religijności posłużono się metodą kwartyli. Do dalszych analiz zakwalifikowano więc tylko osoby bardzo religijne ($n=60$), które na siedmiostopniowej skali mierzącej ogólny poziom religijności (rozumianej w kategoriach systemu znaczeń) uplasowały się powyżej trzeciego kwartyla ($Q_3=6,25$) i osoby o najniższym poziomie religijności ($n=64$), sytuujące się poniżej pierwszego kwartyla ($Q_1=3,72$). Porównywane grupy nie różniły się między sobą w sposób statystycznie istotny pod względem liczebności ($\chi^2=0,68$; $df=2$; $p=0,711$). Bardziej szczegółowe dane umieszczono w tabeli 1.

Tabela 1

Statystyki opisowe zmiennych socjodemograficznych dla grupy badawczej oraz grup kontrolnych

ZMIENNE		Osoby należące do WPRM		Osoby nienależące do WPRM			
				Wysoka religijność		Niska religijność	
		$\bar{x}$	sd	$\bar{x}$	sd	$\bar{x}$	sd
Wiek		34,36	11,69	43,70	8,02	40,52	9,87
Lata pobytu we wspólnocie		3,56	2,42	---	---	---	---
		n	%	n	%	n	%
Miejsce zamieszkania	Wieś	9	16,4	18	30	22	34,4
	Małe miasto	3	5,5	16	26,7	14	21,9
	Średnie miasto	4	7,3	10	16,6	13	20,3
	Duże miasto	39	70,9	16	26,7	15	23,4
Wykształcenie	Podstawowe	1	1,8	1	1,7	5	7,8
	Zawodowe	---	---	4	6,7	9	14,1
	Średnie	31	56,4	14	23,3	29	45,3
	Wyższe	23	41,8	41	68,3	21	32,8
Stanowisko pracy	Robotnicze/produkcyjne	9	16,4	8	13,3	22	34,4
	Urzędnicze/administracyjne	6	10,9	8	13,3	13	20,3
	Nauczycielskie	2	3,6	14	23,3	4	6,3
	Kierownicze/dyrektorskie	38	69,1	30	50,1	25	39
Stan zdrowia	Bardzo zły	2	3,6	2	3,3	---	---
	Zły	11	20,0	2	3,3	1	1,6
	Trudno powiedzieć	23	41,8	7	11,7	9	14,1
	Dobry	18	32,8	37	61,7	46	71,9
	Bardzo dobry	1	1,8	12	20,0	8	12,5

Mając na uwadze charakter analizowanych zmiennych, szczególną uwagę zwrócono na procedurę prowadzonych badań. Wynikało to przede wszystkim z faktu, iż przedmiotem badania, z jednej strony, były właściwości podmiotowe (mądrość), z drugiej zaś – zagadnienia związane z osobistym światopoglądem badanych (religijność, przynależność do wspólnot religijnych), które z natury swej posiadają charakter osobisty. Badania miały charakter indywidualny i anonimowy.

Zastosowane narzędzia badawcze

W omawianym projekcie badawczym zastosowano dwa narzędzia psychologicznego pomiaru oraz *Arkusze osobowy*. Scharakteryzowania zmiennej wyjaśnianej – mądrości – dokonano przy użyciu *Trzywymiarowej Skali Mądrości (3D-WS)* skonstruowanej przez M. Ardelta²¹, a adaptowanej do warunków polskich przez S. Steuden, P. Brudka i P. Izdebskiego²². Skala zbudowana jest z 39 stwierdzeń (15 tworzy pierwszą, a 24 drugą część skali), opisujących trzy główne wymiary: poznawczy (14 itemów), refleksyjny (13 itemów) oraz afektywny (12 itemów). Wymiar poznawczy dotyczy chęci poznania prawdy oraz zrozumienia głębszego znaczenia i sensu różnorodnych zjawisk i zdarzeń przy jednoczesnym respektowaniu naturalnych granic możliwości ludzkiego poznania. Wymiar refleksyjny odnosi się do posiadania klarownej wizji rzeczywistości, dystansu wobec własnej osoby oraz zdolności interpretowania wydarzeń z różnych perspektyw. Ponadto wskazuje on na umiejętność jednostki do postrzegania życia takim, jakim ono faktycznie jest, a nie w odniesieniu do własnych lęków, projekcji, impulsów czy pragnień. Wymiar afektywny reprezentuje zdolność przekraczania własnego egocentryzmu oraz wychodzenia ku innym ludziom. W efekcie osoba przyjmuje postawę pełnej serdeczności i empatii względem drugich. Na plan pierwszy wyraźniej wybija się tu troska o powszechne dobro, a nie o indywidualną pomyślność. Sumując punkty za itemy należące do poszczególnych wymiarów, uzyskuje się wyniki surowe dla każdego z komponentów mądrości. Ogólny wynik uzyskuje się przez zliczenie średniej wszystkich trzech wymiarów mądrości. Skala 3D-WS odznacza się dobrymi wskaźnikami psychometrycznymi. Wskaźniki rzetelności α -Cronbacha dla poszczególnych wymiarów wahają się w przedziale między 0,71 a 0,85. Miary trafności narzędzia również przyjmują zadowalające wartości²³.

W prezentowanym projekcie badawczym posłużono się polską wersją skali. Badany ocenia (na skali pięciostopniowej: 1 – „Tak”; 2 – „Raczej tak”; 3 – „I tak, i nie”; 4 – „Raczej nie”; 5 – „Nie”), w jakim stopniu każde z twierdzeń odnosi się do jego osoby. Polska edycja metody odznacza się satysfakcjonującymi wskaźnikami dobroci. Za pomocą współczynnika α -Cronbacha sprawdzono zgodność wewnętrzną dla całej polskiej wersji skali ($\alpha=0,84$) i poszczególnych jej wymiarów.

²¹ M. Ardel, *Emperical Assessment...*, s. 275-324.

²² S. Steuden, P. Brudek, P. Izdebski, *Polish Adaptation of Monika Ardel's Three-Dimensional Wisdom Scale (3D-WS)*, „Roczniki Psychologiczne/Annals of Psychology” 19,4 (2017), s. 769-792.

²³ M. Ardel, *Emperical Assessment...*, s. 311.

Wartości współczynników zawierają się w przedziale od $\alpha=0,64$ (wymiar afektywny) do $\alpha=0,77$ (wymiar poznawczy)²⁴.

Pomiaru zmiennej niezależnej (wyjaśniającej) – religijności – dokonano przy zastosowaniu *Skali Religijnego Systemu Znaczeń* (SRSZ) autorstwa D. Kroka²⁵. Narzędzie to służy do diagnozy religijności rozumianej jako „(...) idiosynkratyczny system przekonań na temat siebie samego oraz relacji do innych ludzi i świata, których główną cechą jest inherentny związek ze sferą świętości (sacrum) oraz czynnikami orientacyjnymi i sensotwórczymi”²⁶. Kwestionariusz zbudowany jest z 20 itemów, których prawdziwość (w stosunku do własnej osoby) badany ocenia na skali siedmiostopniowej (od „Zdecydowanie nie” do „Zdecydowanie tak”). SRSZ pozwala na uchwycenie zarówno wskaźnika ogólnego, jak i dwóch wymiarów religijności ujmowanej w kategoriach systemu znaczeń – orientacji religijnej i sensu religijnego. Orientacja religijna oznacza, iż religijny system znaczeń, będąc wysoce zorganizowaną „mapą poznawczą”, umożliwia osobie pełniejsze zrozumienie świata i własnego życia. Z kolei sens religijny wskazuje, że religijny system znaczeń – z racji na to, że religia niesie ze sobą obok wskazań moralnych także konkretną filozofię życia i wizję rzeczywistości – pozwala jednostce na interpretację życia w kategoriach sensowności i celowości egzystencji²⁷.

Omawiana skala jest stosunkowo nową metodą, służącą do psychologicznego pomiaru religijności, i cieszy się rosnącym zainteresowaniem badaczy²⁸. Posiada ona zadowalające walory psychometryczne, jak również trafnie różnicuje osoby religijne od niereligijnych (w aspekcie religijnego systemu znaczeń). Narzędzie to charakteryzuje się wysokimi wskaźnikami zgodności wewnętrznej. Współczynnik α -Cronbacha dla całej skali uplasował się na poziomie $\alpha = 0,90$. W przypadku orientacji religijnej wyniósł on $\alpha = 0,92$, zaś dla sensu religijnego przyjął wartość $\alpha = 0,89$. Rzetelność SRSZ sprawdzano również metodą test-retest w odstępie

²⁴ S. Steuden, P. Brudek, P. Izdebski, *Polish Adaptation...*, s. 779.

²⁵ D. Krok, *Religijność a jakość życia w świetle mediatorów psychospołecznych*, Opole 2009, s. 186-189.

²⁶ Tamże, s. 178-179.

²⁷ Tamże, s. 187.

²⁸ Zob. P. Brudek, *Przebaczenie, poczucie własnej godności oraz religijny system znaczeń osób w okresie późnej dorosłości o różnym stopniu satysfakcji z życia seksualnego. Analiza badań własnych*, w: *Wybrane aspekty opieki pielęgniarskiej i położniczej w różnych specjalnościach medycyny*, red. M. Wojtał, M. Zimnowoda, D. Żurawicka, Opole 2017, s. 171-182; P. Brudek, *Religijność małżonków o różnym stopniu zadowolenia ze związku. Implikacje psychologiczno-pastoralne*, w: *Współczesne wyzwania teologii pastoralnej*, red. R. Chałupniak, J. Kostorz, Opole 2016, s. 133-144; P. Brudek, G. Ciuła, *Specyfika religijnego systemu znaczeń...*; P. Brudek, S. Steuden, *Religijne korelaty zadowolenia z małżeństwa w okresie późnej dorosłości*, w: *Oblicza starości we współczesnym świecie. Perspektywa społeczno-kulturowa. Tom II*, red. M. Guzewicz, S. Steuden, P. Brudek, Lublin 2015, s. 15-44; P. Brudek, B. Lachowska, *Religijny system znaczeń a jakość relacji małżeńskiej na poziomie ogólnym oraz na poziomie pary*, w: *Nauka wobec religijności i duchowości człowieka*, red. K. Skrzypińska, H. Grzymała-Moszczyńska, M. Jarosz, Lublin 2014, s. 117-134; D. Krok, *Religijny system znaczeń i religijne radzenie sobie ze stresem a eudajmonistyczny dobrostan psychiczny*, „Roczniki Psychologiczne” 17,4 (2014), s. 649-682; tenże, *Religijny system znaczeń i poczucie sensu życia jako predyktory eudajmonistycznego dobrostanu psychicznego u osób chorych na nowotwór*, „Studia Psychologica” 14,2 (2014), s. 25-40.

dwutygodniowym. W efekcie dokonanych obliczeń uzyskano współczynnik korelacji (r Pearsona) o wartości $r = 0,81$. Trafność SRSZ testowano na drodze analizy porównawczej ze Skalą Centralności i Postawy Religijnej W. Prężyny. Współczynniki korelacji Pearsona między obydwoma miarami wynosiły odpowiednio: wskaźnik ogólny $r = 0,79$; skala orientacji religijnej $r = 0,80$; skala sensu $r = 0,77$ ²⁹.

W celu uzyskania charakterystyk demograficznych badanych osób zastosowano opracowany specjalnie na użytek prezentowanych badań Arkusz Osobowy, który zawierał osiem pytań dotyczących takich kwestii (zmiennych demograficznych), jak: wiek, płeć, miejsce zamieszkania, posiadane wykształcenie, zajmowane stanowisko pracy, subiektywna ocena stanu własnego zdrowia oraz przynależność do Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” lub innych ruchów religijnych i staż bycia we wspólnocie.

Analizy statystyczne

Uzyskane dane poddano analizie statystycznej, wykorzystując program IBM SPSS Statistics, wersję 22.0. W celu scharakteryzowania badanej próby ze względu na zmienne demograficzne, zmienną niezależną (wyjaśniającą) oraz zmienną zależną (wyjaśnianą) wykorzystano następujące statystyki opisowe: minimum ($x_{\min}$), maksimum ($x_{\max}$), średnia ($\bar{x}$), odchylenie standardowe (sd). Dla określenia miar kształtu rozkładu analizowanych zmiennych posłużono się statystyką skośności (sk) i kurtozy (kr). Testowanie zgodności rozkładów uzyskanych z rozkładem normalnym przeprowadzono z zastosowaniem testu *Z Shapiro-Wilka*³⁰.

Do testowania różnic w zakresie średnich między trzema wyodrębnionymi grupami zastosowano parametryczną jednozmiennową (ANOVA) – dla wyniku ogólnego 3D-WS – i wielozmiennową (MANOVA) – dla wymiarów mądrości – analizę wariancji. W celu określenia, które z porównywanych grup różnią się między sobą w zakresie mądrości, przeprowadzono testy *post hoc* Tukeya. Wielkość efektu (wielkość różnicy) oszacowano przy użyciu statystyki η^2 (eta kwadrat).

Wyniki badań

Analizę wyników badań rozpoczęto od obliczenia statystyk opisowych dla *Trzywymiarowej Skali Mądrości* (3D-WS), dzięki czemu oszacowano poziom mądrości badanych osób w każdej z wyodrębnionych (ze względu na poziom religijności) grup. Wśród respondentów należących do WPRM ($n=54$) średnia globalnego wskaźnika mądrości, mierzonego na skali pięciostopniowej, wyniosła $=3,54$ ($sd=0,47$). Analogicznie przedstawia się sytuacja w ramach poszczególnych podskal 3D-WS. Najwyższą wartość średniego wyniku odnotowano w przypadku wymiaru refleksyjnego ($=3,63$; $sd=0,52$). Rozkład wyników uzyskanych za pomocą 3D-WS w grupie członków WPRM nie różni się w sposób statystycznie istotny od rozkładu normalnego. Bardziej szczegółowe dane zawarte zostały w tabeli 2.

²⁹ D. Krok, *Religijność a jakość...*, s. 188-189.

³⁰ Por. S. Bedyńska, M. Cypriańska, *Statystyczny drogowskaz. Praktyczne wprowadzenie do wnioskowania statystycznego*, Warszawa 2013, s. 163-164.

Tabela 2*Statystyki opisowe analizowanych zmiennych dla osób należących do WPRM (n=55)*

ZMIENNE		Statystyki opisowe						
		$x_{\min}$	$x_{\max}$	$\bar{x}$	sd	sk	kr	Z
3D-WS	Wymiar poznawczy	2,0	4,9	3,46	0,60	0,26	– 0,26	0,98 ^{n.i.}
	Wymiar refleksyjny	2,0	4,7	3,54	0,56	– 0,50	0,28	0,97 ^{n.i.}
	Wymiar afektywny	2,6	4,9	3,63	0,52	0,30	– 0,28	0,98 ^{n.i.}
	Wynik ogólny	2,2	4,7	3,54	0,47	0,10	0,48	0,99 ^{n.i.}

^{n.i.} $p > 0,05$ (poziom istotności testu Z Shapiro-Wilka)

W przypadku osób nienależących do WPRM (n=60), a odznaczających się wysokim poziomem religijności, rozumianej w kategoriach religijnego systemu znaczeń, średnia wartość wyniku ogólnego 3D-WS wyniosła =3,67 przy odchyleniu standardowym $sd=0,53$. Na poziomie czynników szczegółowych najwyższą wartość średniego wyniku odnotowano – podobnie jak w grupie członków WPRM – w przypadku wymiaru refleksyjnego (=3,87; $sd=0,59$). Analiza rozkładu wyników uzyskanych przy użyciu 3D-WS także w tej podgrupie respondentów potwierdziła, że nie różnią się one statystycznie istotnie od rozkładu normalnego. Szczegółowe dane prezentuje tabela 3.

Tabela 3*Statystyki opisowe analizowanych zmiennych dla osób nienależących do WPRM o wysokiej religijności (n=60)*

ZMIENNE		Statystyki opisowe						
		$x_{\min}$	$x_{\max}$	$\bar{x}$	sd	sk	kr	Z
3D-WS	Wymiar poznawczy	1,5	4,9	3,46	0,74	0,00	– 0,36	0,98 ^{n.i.}
	Wymiar refleksyjny	2,2	5,0	3,87	0,59	– 0,43	0,54	0,97 ^{n.i.}
	Wymiar afektywny	2,2	4,6	3,70	0,54	– 0,38	0,10	0,97 ^{n.i.}
	Wynik ogólny	2,2	4,7	3,67	0,53	– 0,13	0,17	0,97 ^{n.i.}

Jeżeli chodzi o trzecią grupę badanych, czyli o osoby nienależące do WPRM ($n=64$) i o małym nasileniu religijności (religijnego systemu znaczeń), okazało się, że średnia w zakresie ogólnego wskaźnika skali 3D-WS uplasowała się na poziomie $=3,07$ ($sd=0,58$). W przypadku szczegółowych wymiarów mądrości – podobnie jak w dwóch poprzednich podgrupach – najwyższą średnią zidentyfikowano odnośnie do wymiaru refleksyjnego ($=3,26$; $sd=0,60$). Rozkład uzyskanych wyników, tak na poziomie globalnym, jak i poszczególnych komponentów 3D-WS, okazał się rozkładem normalnym. Obszerniejszy opis otrzymanych rezultatów zamieszczono w tabeli 4.

Tabela 4

Statystyki opisowe analizowanych zmiennych dla osób nienależących do WPRM o niskiej religijności ($n=64$)

ZMIENNE		Statystyki opisowe						
		$x_{\min}$	$x_{\max}$	$\bar{x}$	sd	sk	kr	Z
3D-WS	Wymiar poznawczy	1,1	4,7	2,09	0,71	– 0,05	0,08	0,99 ^{n.i.}
	Wymiar refleksyjny	1,9	4,5	3,26	0,60	– 0,20	– 0,29	0,98 ^{n.i.}
	Wymiar afektywny	1,5	4,6	3,10	0,65	– 0,05	– 0,36	0,99 ^{n.i.}
	Wynik ogólny	1,7	4,4	3,07	0,58	0,08	– 0,35	0,99 ^{n.i.}

^{n.i.} $p > 0,05$ (poziom istotności testu Shapiro-Wilka)

Kolejnym etapem obliczeń statystycznych były działania zmierzające do zidentyfikowania różnic między analizowanymi grupami w obrębie mądrości. W tym celu zdecydowano się na zastosowanie jednoczynnikowej wielowymiarowej analizy wariancji (MANOVA) w planie międzygrupowym (dla wyniku ogólnego 3D-WS przeprowadzono jednoczynnikową analizę wariancji ANOVA). Przed przystąpieniem do właściwych obliczeń statystycznych dokonano sprawdzenia teoretycznych założeń nałożonych na dane przez ten test statystyczny. W rezultacie przeprowadzonych działań nie stwierdzono ich naruszenia³¹. Zebrany materiał empiryczny został poddany analizie statystycznej, w wyniku której uzyskano zaprezentowane poniżej rezultaty. Ich zwięzłą prezentację zawarto w tabeli 5.

³¹ Ze względu na ograniczone ramy artykułu nie jest możliwe pełne omówienie wyników liczbowych, będących podstawą pozytywnej weryfikacji poszczególnych założeń stawianych jednoczynnikowej analizie wariancji jako parametrycznej technice obróbki danych. Poprzestano zatem na ogólnym stwierdzeniu podkreślającym, że założenia te nie zostały złamane. Bardziej szczegółowe dane są dostępne u autorów.

Tabela 5

Wyniki porównań grup o odmiennym poziomie religijności (należących i nienależących do WPRM) w zakresie Trzywymiarowej Skali Mądrości (3D-WS)

ZMIENNE		Osoby należące i nienależące do WPRM						(M)ANOVA			post hoc Tukey
		Gr 1 (n=55)		Gr 2 (n=60)		Gr 3 (n=64)		F	p	η^2	
		M	SD	M	SD	M	SD				
3D-WS	Wymiar poznawczy	3,46	0,60	3,46	0,74	2,92	0,71	12,45	0,001	0,12	1:3*** 2:3***
	Wymiar refleksyjny	3,54	0,56	3,87	0,59	3,26	0,60	16,80	0,001	0,16	1:2** 1:3* 2:3***
	Wymiar afektywny	3,63	0,52	3,70	0,54	3,10	0,65	24,23	0,001	0,22	1:3*** 2:3***
	Wynik ogólny	3,54	0,47	3,67	0,53	3,10	0,58	21,99	0,001	0,20	1:3*** 2:3***
Lambda Wilksa $\lambda=0,72$; $F=10,52_{(2,176)}$; $p\leq 0,001$; $\eta^2=0,15$											

*** $p \leq 0,001$; ** $p \leq 0,01$; * $p \leq 0,05$;

Uzyskane wyniki ujawniły istnienie istotnych statystycznie różnic pomiędzy wyodrębnionymi grupami osób (należących bądź nienależących do WPRM i odznaczających się odmiennym poziomem religijności) zarówno w zakresie wyniku ogólnego, jak i wszystkich podskal 3D-WS. Badani różnią się między sobą w zakresie wymiaru poznawczego mądrości ($F_{(2,176)}=12,45$; $p=0,001$; $\eta^2=0,12$). Przy zastosowaniu testu Tukeya wykazano, że różnice istotne statystycznie występują między osobami nienależącymi do WPRM i w najmniejszym stopniu religijnymi a członkami WPRM oraz osobami nieuczestniczącymi w żadnym ruchu religijnym, ale odznaczającymi się wysokim poziomem religijnego systemu znaczeń. Oznacza to, że jednostki niezaangażowane religijnie, w porównaniu z członkami WPRM oraz osobami religijnymi, ale niezwiązanymi z żadnym ruchem religijnym, w mniejszym stopniu odznaczają się zdolnością do całościowego rozumienia życia oraz umiejętnością dostrzegania głębszego znaczenia i sensu zjawisk.

Specyfika zaangażowania religijnego różnicuje respondentów także pod względem refleksyjnego wymiaru mądrości ($F_{(2,176)}=16,80$; $p=0,001$; $\eta^2=0,16$). Bardziej szczegółowa analiza uwzględniająca wyniki testu *post hoc* Tukeya pozwala stwierdzić, że różnice statystycznie istotne występują między wszystkimi uwzględnionymi w projekcie grupami. Taki wzorzec wyników sugeruje, że jednostki zaangażo-

wane w życiu WPRM oraz osoby niebędące członkami tego ruchu, ale o wysokiej religijności, w porównaniu z osobami o niskim poziomie religijnego systemu znaczeń, odznaczają się bardziej klarowną wizją rzeczywistości, większym dystansem wobec własnej osoby oraz wyższymi umiejętnościami do postrzegania życia takim, jakim ono faktycznie jest, a nie z perspektywy przeżywanych lęków, projekcji, impulsów, pragnień czy złudzeń.

Osoby badane różnią się między sobą również w zakresie afektywnego komponentu 3D-WS ($F_{(2,176)}=24,23$; $p=0,001$; $\eta^2=0,22$). Przy zastosowaniu testu Tukeya wykazano, że ujawnione różnice występują głównie między członkami WPRM oraz osobami niezaangażowanymi w żaden ruch religijny, ale o wysokim poziomie religijności a grupą badanych o najniższym poziomie religijnego systemu znaczeń. Oznacza to, że respondentów deklarujących brak udziału w życiu różnych wspólnot kościelnych oraz w niewielkim stopniu traktujących religijność jako perspektywę postrzegania siebie i rzeczywistości cechuje mniejsza zdolność do współodczuwania i empatii aniżeli uczestników WPRM.

Analizowane grupy ujawniły istotne statystycznie różnice także w zakresie globalnego wskaźnika 3D-WS ($F_{(2,176)}=21,99$; $p=0,001$; $\eta^2=0,20$). Wyniki testu *post hoc* Tukeya sugerują, że różnice te dotyczą osób skupionych wokół WPRM oraz jednostek niezaangażowanych w jakikolwiek ruch religijny, ale deklarujących duże przywiązanie do religijności, a grupą badanych o najniższym poziomie religijności. Uzyskany wzorzec wyników przekonuje, że uczestnicy badania niezgłaszający zaangażowania w jakąkolwiek wspólnotę kościelną i jednocześnie o niskich wskaźnikach w SRSZ charakteryzują się niższym poziomem mądrości rozumianej jako właściwość osobowości, będącą kombinacją elementów kognitywnych, refleksyjnych i afektywnych.

Dyskusja wyników i wnioski końcowe

Celem prezentowanych badań była analiza różnic w obszarze ogólnego wskaźnika oraz poszczególnych wymiarów mądrości – ujmowanych zgodnie z koncepcją Ardelt – między członkami Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” a osobami nienależącymi do tego ruchu, zarówno o wysokim, jak i niskim poziomie religijności.

Uzyskane wyniki badań pozwoliły na pozytywną weryfikację jedynie dwóch z czterech postawionych hipotez, ujawniając istotne statystycznie różnice pomiędzy osobami należącymi bądź nienależącymi do Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” a osobami niebędącymi członkami żadnego ruchu i w najmniejszym stopniu religijnymi. Różnice te dotyczyły zarówno zakresu wyniku ogólnego, jak i wszystkich podskal 3D-WS. Badania nie potwierdziły jednak, wbrew oczekiwaniom, istotnych statystycznie różnic między osobami o podobnym, wysokim poziomie religijności, należącymi do wspólnoty „Mamre”, a nienależącymi do żadnego ruchu. Dotyczy to podobnie zarówno wyniku ogólnego, jak i trzech komponentów mądrości, a więc poznawczego, refleksyjnego i afektywnego.

Literatura podejmująca temat różnego rodzaju zrzeszeń eklezjalnych wskazuje na ich wielorakie znaczenie, zwracając uwagę na to, że wszystkie te ugrupowania gromadzą przede wszystkim tych, którzy pragną nadać nowy kształt swej chrześcijańskiej egzystencji określanej potem w takich kategoriach, jak braterska solidarność, uczestnictwo czy apostołstwo³². Mogłoby się wydawać, że element formacyjny wielu spośród tych ruchów, a także rys ewangelizacyjny bądź charytatywny to idealne warunki do zwiększania swoich mądrościowych kompetencji. Tak jest opisywany m.in. Domowy Kościół w ramach Ruchu Światło-Życie, jako żywa wspólnota sprzyjająca zadaniu formacji chrześcijańskiej, rozwijająca styl dialogu i będąca zaproszeniem do szerszego spojrzenia na swoje życie, ale i udzielająca konkretnych sposobów wsparcia w dojrzewaniu wiary³³. Także Odnowa w Duchu Świętym wskazywana jest jako miejsce formacji do dojrzałego chrześcijańskiego życia, ale i uczenia się szanowania tożsamości i różnorodności innych grup eklezjalnych, przy jednoczesnym zachowaniu swojej własnej konkretnej tożsamości katolickiej³⁴. Wspólnoty powstałe po Soborze Watykańskim II, określane często jako „nowe ruchy” czy „nowe wspólnoty”, mogą być z całą pewnością określane jako wspólnoty, „w których proponuje się członkom projekt obejmujący integralnie ich życie, co jest dowodem ich duchowej gorliwości oraz apostołskiego zapału”³⁵. Można oczywiście pytać, czy to wspólnoty wzbudzają tę gorliwość i zapał, czy też gromadzą po prostu ludzi o takiej gorliwości i takim zapale, nie zmienia to jednak faktu, że wspólnoty są z pewnością miejscem sprzyjającym formacji i wychowaniu, a zatem i wzrastaniu w mądrości, jeśli za jej przejaw uznamy charakterystyczny dla wielu wspólnot, a zatem i osób we wspólnotach, rys interpersonalny, w którym osoby stają się dla siebie bliskie, służą sobie nawzajem, przekraczają własny egocentryzm i uczą się innego spojrzenia na siebie, innych i na świat³⁶.

Przy tak opisanym znaczeniu wspólnot religijnych wydawałoby się naturalnym wnioskować o ich znaczeniu dla wzrostu mądrości i jej komponentów. Przy braku badań, które weryfikowałyby te przypuszczenia, a jedynie odnosząc się do badań dotyczących Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre”, można się zastanawiać, czy zaprezentowane wyniki w takim samym stopniu dotyczyłyby innych wspólnot, czy też „Mamre” jest pośród nich wyjątkiem. Chodzi wciąż o pytanie dotyczące

³² Por. A. Skreczko, *Zrzeszenia eklezjalne jako pomoc życia wiary*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 10 (2011), s. 132-136.

³³ Por. D. Kurzydło, „Domowy Kościół” propozycją katechezy dorosłych, „Warszawskie Studia Pastoralne” 3,36 (2017), s. 56-57.

³⁴ Por. M. Kowalczyk, *Katolicka Odnowa w Duchu Świętym w aspekcie teologiczno-apostołskim*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 2,27 (2015), s. 51.

³⁵ P. Barylak, H. Stawniak, *Udział wspólnoty Emmanuel w posłannictwie Kościoła*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 17 (2001), s. 201. Od opisywanych tutaj ruchów i wspólnot należy odróżnić nowe ruchy religijne powstałe w podobnym czasie poza Kościołem, choć czasem nawiązujące do symboliki chrześcijańskiej, a tym bardziej nowe ruchy o korzeniach orientalnych czy tzw. nowe ruchy magiczne itp. Zob. P. Marchwicki, *Nowe ruchy religijne*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 16 (2000), s. 327-351.

³⁶ Zob. J. Przybyłowski, *Proces wychowawczy we wspólnocie kościelnej. Droga wolności, wiary i miłości*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 15 (2012), s. 161-175; M. Ostrowski, *Małe grupy w życiu Kościoła*, „Bielsko-Żywickie Studia Teologiczne” 6 (2005), s. 293-306.

zaskakującego wyniku, wskazującego na statystycznie nieistotne różnice w poziomie mądrości osób należących i nienależących do wspólnoty „Mamre” ani innego ruchu czy wspólnoty, ale przejawiających podobnie dużą religijność. Biorąc pod uwagę komponenty mądrości, jakimi są zdolność do całościowego rozumienia życia, dostrzeganie głębszego znaczenia i sensu zjawisk, większy dystans do własnej osoby czy zdolność do współodczuwania i empatii, można się zastanawiać, czy odpowiedź nie jest związana z różnym profilem osobowości osób należących do wspólnoty „Mamre”, do innych wspólnot, ale i osób niezrzeszonych. Być może po prostu członkowie mamrockiej grupy bardziej potrzebują prowadzenia, motywowania, formowania, podczas gdy inni nie potrzebują wspólnoty do osiągnięcia tego samego celu, a w perspektywie prezentowanych badań, poziomu mądrości. Specyfikę osób tworzących „Mamre” potwierdziły wcześniejsze badania, które pokazały, że jednostki związane ze wspólnotą odznaczały się wyższym poziomem neurotyczności oraz mniejszym nasileniem sumienności aniżeli osoby niezgłaszające przynależności do żadnego ruchu religijnego³⁷. W szerszym kontekście pisze o tym Kuncewicz, prezentując badania, wedle których osoby należące do różnych ruchów „różniły się w zakresie: intuicyjno-uczuciowego rysu osobowości, osobowościowych korelatów poczucia autonomii w grupie oraz osobowościowych korelatów percepcji restrykcyjności grupy”³⁸. Takie wytłumaczenie wyników badań byłoby o tyle ważne, że nie tyle wskazywałoby na „bezużyteczność” wspólnoty „Mamre” w zakresie formacji mądrościowej, skoro osoby nienależące do ruchu uzyskują podobny jej poziom. Wskazywałoby raczej na zróżnicowanie środków adresowanych do różnych osób, spośród których jednym wspólnota byłaby potrzebna (a być może nawet niezbędna), a innym, przynajmniej w aspekcie mądrościowym, byłaby jedynie wartością przydaną.

Dla uzyskanych wyników badań można szukać i innych uzasadnień. Jednym z nich, obok wcześniej wspomnianych różnic osobowościowych, może być kwestia określonych oczekiwań, z którymi można wejść do wspólnoty i niekoniecznie musi się z nimi wiązać otwartość na formację w aspekcie poznawczym, refleksyjnym czy afektywnym w takim znaczeniu, jak to ujmuje Ardel. O takich potrzebach i oczekiwaniach pisze m.in. Marchwicki, wyliczając całą ich listę (poczucie przynależności, poszukiwanie prostych odpowiedzi na złożone problemy, potrzeba uznania niepowtarzalności i oryginalności własnej osoby i wiele innych), zaznaczając przy jednym z tych oczekiwań, że grupa może pełnić funkcję terapeutyczną, a życie wspólnotowe może służyć jedynie samorealizacji i nie prowadzić wcale do jakiegokolwiek zaangażowania³⁹.

Należy się w końcu pytać o to, czy osoby należące do „Mamre” wystarczająco wykorzystują możliwości, jakie wspólnota zdaje się stwarzać? I tutaj jedynie

³⁷ Por. G. Ciuła, P. Brudek, *Specyfika osobowości osób należących i nienależących do Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre”*. Analiza badań własnych, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 49,2 (2016), s. 439.

³⁸ D. Kuncewicz, *Osobowość a uczestnictwo w nowych ruchach religijnych*, „Psychologia Jakości Życia” 2 (2005), s. 201.

³⁹ Por. P. Marchwicki, *Nowe ruchy religijne...*, s. 345.

badania podłużne opisujące kandydatów u początku bycia we wspólnocie i przyglądanie się tym osobom po jakimś czasie korzystania ze wspólnotowej formacji pomogłyby określić rolę wspólnoty w kształtowaniu się mądrości konkretnych osób.

W przyszłości warto także rozważyć realizację projektu badawczego, którego celem byłoby porównanie poziomu mądrości między członkami Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre” a członkami innych wspólnot religijnych.

Bibliografia:

- Ardelt M., *Empirical Assessment of a Three Dimensional Wisdom Scale*, „Research on Aging” 25,3 (2003), s. 275-324.
- Ardelt M., *Intellectual versus wisdom-related knowledge: The case for a different kind of learning in the later years of life*, „Educational Gerontology” 26,8 (2000), s. 771-789.
- Ardelt M., *Wisdom, age, and well-being*, w: *Handbook of the psychology of aging*, red. K.W. Schaie, S.L. Willis, Amsterdam 2011, s. 279-291.
- Ardelt M., *Wisdom as expert knowledge system: A critical review of a contemporary operationalization of an ancient concept*, „Human Development” 47,5 (2004), s. 257-285.
- Baltes P.B., Freund A.M., *The intermarriage of wisdom and selective optimization with compensation. Two meta-heuristic guiding the conduct of life*, w: *Flourishing. Positive psychology and the life well-lived*, red. C.I.M. Keyes, J. Haidt, Washington 1993, s. 249-273.
- Baltes P.B., Glück J., Kunzmann U., *Mądrość. Jej struktura i funkcja w kierowaniu pomysłnym rozwojem w okresie całego życia*, w: *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, red. J. Czapiński, Warszawa 2008, s. 127-146.
- Baltes P.B., Kunzmann U., *The psychology of Wisdom*, w: *A Handbook of Wisdom. Psychological Perspectives*, red. R.J. Sternberg, J. Jordan, Cambridge 2005, s. 117-121.
- Barylak P., Stawniak H., *Udział wspólnoty Emmanuel w posłannictwie Kościoła*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 17 (2001), s. 199-223.
- Bassett C., *Emergent wisdom: Living a life in widening circles*, „ReVision” 27,4 (2005), s. 6-12.
- Bedyńska S., Cypryańska M., *Statystyczny drogowskaz. Praktyczne wprowadzenie do wnioskowania statystycznego*, Warszawa 2013.
- Brudek P., Ciuła G., *Specyfika religijnego systemu znaczeń osób będących i niebędących członkami Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre”. Analiza badań własnych*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 49,1 (2016), s. 212-225.
- Brudek P., Lachowska B., *Religijny system znaczeń a jakość relacji małżeńskiej na poziomie ogólnym oraz na poziomie pary*, w: *Nauka wobec religijności i duchowości człowieka*, red. K. Skrzypińska, H. Grzymała-Moszczyńska, M. Jarosz, Lublin 2014, s. 117-134.
- Brudek P., *Przebaczenie, poczucie własnej godności oraz religijny system znaczeń osób w okresie późnej dorosłości o różnym stopniu satysfakcji z życia seksualnego. Analiza badań własnych*, w: *Wybrane aspekty opieki pielęgniarskiej i położniczej w różnych specjalnościach medycyny*, red. M. Wojtal, M. Zimnowoda, D. Żurawicka, Opole 2017, s. 171-182.

- Brudek P., *Religijność małżonków o różnym stopniu zadowolenia ze związku. Implikacje psychologiczno-pastoralne*, w: *Współczesne wyzwania teologii pastoralnej*, red. R. Chałupniak, J. Kostorz, Opole 2016, s. 133-144.
- Brudek P., Steuden S., *Religijne korelaty zadowolenia z małżeństwa w okresie późnej dorosłości*, w: *Oblicza starości we współczesnym świecie. Perspektywa społeczno-kulturowa. Tom II*, red. M. Guzewicz, S. Steuden, P. Brudek, Lublin 2015, s. 15-44.
- Chlewiński Z., *Rola religii w funkcjonowaniu osobowości*, w: *Psychologia religii*, red. tenże, Lublin 1982, s. 61-76.
- Ciuła G., Brudek P., *Specyfika osobowości osób należących i nienależących do Wspólnoty Przymierza Rodzin „Mamre”. Analiza badań własnych*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 49,2 (2016), s. 430-444.
- Dwie dekady przemian religijności w Polsce. Centrum Badań Opinii Społecznej*, oprac. R. Boguszewski, Warszawa 2009.
- Falewicz A., *Geneza i przegląd psychologicznych koncepcji mądrości*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” 22 (2015), s. 243-254.
- Florczyk Ł., Brudek P., Steuden S., *Mądrość jako przymiot starości. Perspektywa biblijna*, „Forum Teologiczne” 17 (2016), s. 55-71.
- Kowalczyk M., *Katolicka Odnowa w Duchu Świętym w aspekcie teologiczno-apostolskim*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 2,27 (2015), s. 33-52.
- Krok D., *Religijność a jakość życia w świetle mediatorów psychospołecznych*, Opole 2009.
- Krok D., *Religijny system znaczeń i poczucie sensu życia jako predyktory eudajmonistycznego dobrostanu psychicznego u osób chorych na nowotwór*, „Studia Psychologica” 14,2 (2014), s. 25-40.
- Krok D., *Religijny system znaczeń i religijne radzenie sobie ze stresem a eudajmonistyczny dobrostan psychiczny*, „Roczniki Psychologiczne” 17,4 (2014), s. 649-682.
- Kulesz Z., *Religijność w perspektywie psychologicznej*, „Studia Elbląskie” 14 (2013), s. 185-197.
- Kunczewicz D., *Osobowość a uczestnictwo w nowych ruchach religijnych*, „Psychologia Jakości Życia” 2 (2005), s. 201-225.
- Kurzydło D., *„Domowy Kościół” propozycją katechezy dorosłych*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 3,36 (2017), s. 55-64.
- Marchwicki P., *Nowe ruchy religijne*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 16 (2000), s. 327-351.
- Nowacki W., *Ruchy kościelne wyzwaniem dla teologii*, „Studia Teologiczne: Białystok, Drohiczyn, Łomża” 19 (2001), s. 59-75.
- Ostrowski M., *Małe grupy w życiu Kościoła*, „Bielsko-Żywieckie Studia Teologiczne” 6 (2005), s. 293-306.
- Prusowski W., *Najbardziej charakterystyczne cechy polskiej religijności – analiza pastoralna*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 7 (2008), s. 182-201.
- Przybyłowski J., *Proces wychowawczy we wspólnocie kościelnej. Droga wolności, wiary i miłości*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 15 (2012), s. 161-175.
- Skreczko A., *Zrzeszenia eklezjalne jako pomoc życia wiarą*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 10 (2011), s. 131-143.
- Sternberg R.J., *Implicit theories of intelligence, creativity, and wisdom*, „Journal of Personality and Social Psychology” 49,3 (1985), s. 607-627.

- Sternberg R.J., *Wisdom, Intelligence and Creativity Synthesized*, New York 2003.
- Studen S., Brudek P., Florczyk Ł., *Mądrość jako efekt pozytywnego starzenia się. Perspektywa psychologiczna*, „Forum Teologiczne” 17 (2016), s. 73-87.
- Studen S., Brudek P., Izdebski P., *Polish Adaptation of Monika Ardelt's Three-Dimensional Wisdom Scale (3D-WS)*, „Roczniki Psychologiczne/Annals of Psychology” 19,4 (2017), s. 769-792.
- Studen S., Brudek P., Izdebski P., *Polska adaptacja trzywymiarowej skali mądrości (3D-WS) M. Ardelt*, „Roczniki Psychologiczne/Annals of Psychology” 19,4 (2017), s. 745-768.
- Tutak M.J., *Religijność polska. Próba syntezy*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 12 (2010), s. 108-116.
- Wspólnota Przymierza Rodzin „Mamre”*, oprac. W. Cyran, Częstochowa 2005.
- Yang S.Y., *A process view of wisdom*, „Journal of Adult Development” 15,2 (2008), s. 62-75.

Słowa kluczowe: nowe ruchy religijne, Wspólnota Przymierza Rodzin „Mamre”, mądrość, religijny system znaczeń

Keywords: new religious movements, the Families Covenant Community “Mamre”, wisdom, the Religious System of Meanings